

ÖZBEKİSTAN'DA TARIMSAL İHRACATIN GELİŞİMİ

Günümüzde tarım ve gıda sektörünün her ülke için stratejik bir öneme sahip olduğu yaygın olarak kabul edilen bir durumdur. Çünkü tarım sektörü, birçok ülke için sağladığı milyonlarca istihdam ve milyarlarca dolar gelir ile büyük önem teşkil etmektedir. Tarım ekonomisine sahip olan ülkelerde tarım, ekonomik büyümenin ana kaynaklarından biri olarak Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretim olmak üzere iki ana daldan oluşan tarım sektörü, dünya ekonomisinin en eski ve ekonomik göstergelerde sürekli büyüyen bir sektördür. Bununla birlikte, tarım sektörünün hem en üst düzeyde devlet, hem de küçük girişimciler düzeyinde ele alınması gereken bir takım sorunları bulunmaktadır. Oysa tarımın modern gelişimi, önceki dönemlerden önemli ölçüde farklılaşarak endüstrileşmesine rağmen, tarımın sürdürülebilirliği ve verimliliğinin artırılması, gıda ve geçim güvenliğinin sağlanması her ülke için önemli olmaya devam etmektedir.

Bilindiği gibi, Özbekistan'ın ekonomik yapısı tarım ağırlıklı olup, tarım sektörü ülkenin en çok istihdam yaratan sektördür. Bu yönüyle tarım, ülkenin en önemli ihracat gelir kaynaklarından birisi olmaya devam etmektedir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev döneminde başlatılan çok sayıda reformla hızlı bir değişim yaşayan tarım sektörü, son yıllarda sık sık gündeme gelmektedir. Uluslararası finans kuruluşları tahminlerine göre Özbekistan, gelecek 10 yılda dünyada en hızlı büyüyecek ülkeleri arasında yer almaktadır. Genç işgücü ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Özbekistan'ın GSYİH'si, son 10 yılda kaydetmiş olduğu %5-%8 arasındaki büyüme oranlarıyla dikkat çekmektedir. Topraklarının %46'sı yayla ve bozkırlardan, %41'i çöl ve benzeri araziden, %3'ü orman ve koruluk alanlardan oluşan Özbekistan'ın sadece %10'u tarıma elverişlidir. Ekilebilir alanların yaklaşık %95'i işe sulanabilmektedir. Bu özelliği ile Özbekistan, Orta Asya devletleri arasında sulu tarımın en verimli yapıldığı ülke konumundadır. Ülkenin iklim koşullarının yeterince uygun olmamasına rağmen tarım sektörünün gelişerek Özbekistan'ın bölgede eskiden beri önemli bir tarım ülkesi olmasını sağlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde tarım sektörü, yıllar boyunca Özbekistan ekonomisinin bel kemiğini oluşturmuştur. Dolayısıyla, Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası ekonomi politikaları önemli ölçüde tarım endüstrilerine odaklanmıştır.

Taşkent yönetimi bir yandan tarım ağırlıklı olan tek yönlü ekonomik yapısındaki zorluklarla baş ederken diğer yandan da yeni üretim alanları oluşturarak endüstriyel ürünlerin ihracatını geliştirmeye çaba harcamaktadır. Bu nedenle ekonomik dönüşüm ve iyileştirme çabaları ülkenin temel ekonomik yapısını dikkate alarak aşamalı olarak uygulanmıştır. Fakat bütün bunlar oldukça zor, istikrarsız bir ekonomik ortamda gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, ülkede finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamak için tasarlanan reformların meyvelerinin, Özbekistan'ın kademeli olarak iyileşen makroekonomik ikliminde hissedildiğini ifade etmek gerekir. Söz konusu reformlar

sonucunda ülkedeki arazi kullanım biçimleri, tarımsal varlıkların ekonomik doğası, tarım üreticileri ve devlet arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi konusunda önemli değişiklikler yapılmış ve aynı zamanda kategorilerine göre tarımsal alanların, yeniden dağılımı yapılmıştır. Özbekistan'da tarım ve tarıma dayalı sanayideki uzun yıllardır gerçekleştirilen büyük ölçekli dönüşümler ve niteliksel değişiklikler, ekilen alanların optimizasyonu ve tarımsal mahsullerin bölgelere ayrılmasına ilişkin kapsamlı ve dengeli politikalar, yalnızca tarımın verimliliğinin artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun yaşam standardının da önemli ölçüde yükselmesine katkı sağlamıştır. Orta Asya'nın en yoğun nüfuslu ülkesi olan Özbekistan'ın nüfus yapısının da, tarım sektörünün gelişmesine büyük olanak sağladığını belirtmek gerekir. Örneğin, Temmuz 2020 dönemi verilerine göre 34.036.800 olan Özbekistan nüfusunun %50,5'i kentsel yerleşim alanlarında, %49,5'i ise kırsalda yaşamaktadır. Özbekistan'da, çalışma yaşındaki nüfusun, neredeyse dörtte birinden fazlası tarımla uğraşmaktadır. 2020 verilerine göre, Özbekistan'da toplam 3,7 milyon kişi tarım sektöründe çalışmaktadır, bu rakam ülkedeki toplam çalışan sayısının %27,2'sine denk gelmektedir.

Özbekistan, Orta Asya'nın en güçlü sulu tarım yapan ülkelerinden biri olmasının yanı sıra, pamuk ve buğday ekimi, meyve-sebze üretimi ve ipeççilikle de uğraşan bir ülkedir. Tarımsal üretimin büyük bir kısmını bitkisel üretimden elde eden Özbekistan'da bu üretimin, %40'dan fazlasını pamuk üretimi oluşturmaktadır. Günümüze yansıyan çok sayıda olumsuz etkilerine rağmen, Sovyet tarım politikasından elde edilen tecrübeler ve ülkenin iklim koşulları sayesinde Özbekistan'da özellikle, pamuk sektöründe önemli bir uzmanlaşma yaşandığı görülmektedir. Dünyada en büyük pamuk üreticisi ve ihracatçısı ülkeler arasında yer alan Özbekistan, yıllık ortalama 3 milyon ton pamuk üretmekte ve bunun yarısından fazlasını ihraç etmektedir. 2017-2018 üretim döneminde dünya genelinde pamuk üretimi yapılan 1.208 milyon hektarlık alanda Özbekistan'ın payı, %3,8'dir.

Fakat, son yıllarda Özbekistan pamuk ihracatını azaltmayı ve pamuğu ülke içinde işleyip katma değeri yüksek tekstil ürünlerini ihraç etmeye odaklanmaktadır. Dolayısıyla, son yıllarda Özbekistan'ın ham pamuk ihracatı azalmakta, işlenmiş pamuk veya tekstil ürünlerinin ihracatı giderek artmaktadır. Örneğin, 2016'da 257.196 milyon dolar değerinde ham pamuk ihraç eden Özbekistan, 2017 yılında 219.026 milyon dolar, 2018 yılında ise 137.493 milyon dolar tutarında ham pamuk ihraç etmiştir. Buna karşılık, 2016 yılında pamuk ipliği ihracatından 477.297 milyon dolar elde eden Özbekistan, bu alanda 2017 yılında 608.524 milyon dolar, 2018 yılında ise 711.521 milyon dolar kazanç sağlamıştır. Verilere göre, 2018 yılında Özbekistan, toplamda 1,5 milyar dolarlık tekstil ürününü ihraç etmiştir. Özbekistan tarım sektöründeki diğer bir gelişme ise, son yıllarda ülkenin pamuk dışındaki tarım ürünlerinin ihracatında önemli artışların yaşanmakta olduğudur. Bunun sonucu olarak,

Özbekistan'ın 2016 yılında 122.949 milyon dolar ve 2017 yılında 126.763 milyon dolar olan kayısı, kiraz, seftali, erik ve çakal eriği gibi yaş meyve ihracatı, 2018 yılında 238.017 milyon dolara ulaşmıştır.

Özbekistan'ın tarımsal ürün ihracatındaki söz konusu gelişmelerin 2016 yılında iktidara gelen Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in yeni sosyo-ekonomik politikalarının bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Özellikle de son yıllarda Mirziyoyev yönetiminin Özbekistan'ın ekonomik büyümesini amaçlayan ve ülke vatandaşları için ek fırsatlar yaratan tarım dahil olmak üzere ticari ve ekonomik reformları, ülke ekonomisinin etkileyici gelişmeler kaydetmesini sağlamıştır. Bunun bir yansıması olarak, 2018 yılında tarım sektörünün Özbekistan GSYİH'sine katkısı %28,8 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ülkedeki tarımsal ürünlerin %53,2'sini bitkisel ürünler, %46,8'ini ise hayvansal ürünler oluşturmuştur. Bu bağlamda ülkedeki çiftlik alanlarının optimizasyonu ve sulama sistemlerinin geliştirilmesi, tarımda gözle görülür önemli gelişmelerin yaşanmasına katkı sağladığını da belirtmek gerekir. Çiftçiler üzerindeki kamu tarafından uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasını sağlayan tarım reformu, çiftçilerin toprak sahibi olma hakkının yeniden düzenlenmesi, tarım sektörünün gelişmesini ve çeşitlenmesini mümkün kılmaktadır. Bunlara ek olarak, Özbek hükümeti, 2019-2022 dönemi yeni devlet programı ile tarımın geliştirilmesi, tarımsal ürünler ve hammadde satışı ile gıda pazarlarının işleyişini düzenleyen yeni düzenlemeler yapmaktadır. Bu uygulamalarla, Özbekistan, 2030 yılına kadar tarımsal gıda üretiminin ortalama verimliliğini ve tarımsal gıda üreticilerinin gelirini önemli ölçüde artırmayı hedeflemektedir. Diğer taraftan, verimi düşük topraklarda düşük gelirli mahsullerin (özellikle pamuk ve buğday) ekiminde kademeli bir azaltmanın yanı sıra, sebze ve çok yıllık bitki ekimler için yeni tarım arazileri tahsis planlanmaktadır. Mevcut eski meyve ekim alanlarının ve üzüm bağlarının aşamalı olarak yeni alanlarla değiştirilmesi hedeflenirken, yüksek teknoloji ve agro-teknik yöntemler kullanılarak ıslah edilen topraklarda, taze meyve ve sebze bitkilerinin ekilmesi öngörülmektedir.

Özet olarak, bağımsızlıktan günümüze Özbekistan'ın, tarımda uyguladığı çeşitli reformlarla sektörde önemli gelişmeler kaydetmiş olduğu söylenebilir. Ekonomik yapısı tarım ağırlıklı olan Özbekistan'da ekonominin istikrarlı gelişmesi ve istihdamın artırılması, önemli ölçüde tarım sektöründen elde edilecek başarılarla bağlıdır. Özbekistan'ın son yıllarda uyguladığı tarımsal ürün ihracatı hacmini artırma, yerli tarım piyasasında istikrarı sağlama ve kırsal alanların çok yönlü gelişimini amaçlayan politikalar, önümüzdeki dönemde ülkedeki tarım ve tarım sanayindeki gelişiminin daha da hızlandıracağı tahmin edilebilir. Ancak bu beklentinin gerçekleştirilmesinin, tarım alanında faaliyet gösteren üreticilerin ve çiftçilerin mülkiyet haklarının iyileştirilmesi, üretim tekniklerinin revize edilmesi ve son olarak tarımsal ürün pazarlarının belirli standartlara ulaştırılması ile yakından bağlantılı olduğunu ifade etmek gerekir.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Kırgızistan'da, yeni yönetim şeklinin belirlenmesi için referandum düzenlendi. İlk sonuçlara göre vatandaşların %81'inden fazlası, başkanlık yönetimi şekline yana oy kullandı. Parlamento yönetim şeklini destekleyenlerin oranı %10 olurken, her iki seçeneğe karşı oy kullananların oranı %4,4'de kaldı. Kırgızistan Merkez Seçim Komisyonu, referandumun kesin sonuçlarını en geç 14 Şubat 2021 tarihinde açıklayacağını bildirdi (24.kg, 10.01.2021).
- Kazakistan'da, 10 Ocak 2021 tarihinde Parlamento'nun alt kanadı olan Meclis milletvekillerini belirlemek için seçim yapıldı. Seçimlere, iktidardaki Nur Otan Partisi, Aul Halkın Demokratik Partisi, ADAL Partisi, Kazakistan Demokratik "Ak Yol" Partisi ve Kazakistan Halk Partisi olmak üzere beş siyasi parti katıldı. Adı geçen partiler seçimler için toplamda 312 aday gösterdi. Merkez Seçim Komisyonu, Kazakistan genelinde kurulan sandıkların sayısının 10.060 olduğunu açıkladı (Kazinform, 10.01.2021).
- Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Fransız mevkidaşı Emmanuel Macron ile bir telefon görüşmesi yaptı. Taraflar, Putin'in girişimiyle 11 Ocak Pazartesi günü Moskova'da yapılacak olan Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin yaklaşan üçlü toplantısı hakkında görüş alışverişinde bulundu. Cumhurbaşkanı Macron, Rusya'nın Dağlık Karabağ'daki yerleşimi kolaylaştırma çabalarını desteklediğini ifade ederek, askeri çatışmalardan etkilenen bölge sakinlerine yapılacak insani yardımın önemi üzerinde durdu. İki devlet başkanı, temasların çeşitli düzeylerde sürdürülmesi konusunda mutabık kaldılar (TASS, 10.01.2021).
- Çin'in Afganistan Özel Temsilcisi Liu Jian, Kabil'de Afganistan Ulusal Uzlaşma Yüksek Konseyi Başkanı Abdullah Abdullah ile bir araya geldi. Görüşmede taraflar, barış süreci ve Doha'da ikinci tur barış görüşmelerinin başlaması üzerine görüş alışverişinde bulundu. Liu Jian, Çin'in Afganistan arasındaki barış sürecine olan tam desteğini yineleyerek, bu sürecin bölgenin istikrarı için önemini vurguladı (Kabar.kg, 06.01.2021).
- Türkmenistan ve Afganistan, Türkmen-Afgan Güvenlik İşbirliği Ortak Komisyonu'nun altıncı toplantısı ile iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında devam eden siyasi istişareleri Kabil'de gerçekleştirdi. Taraflar, Türkmenistan ve Afganistan devlet başkanları arasındaki diyalogun etkinliğine dikkat çekerek, bölgesel güvenliğinin temini için sınır ötesi işbirliğini güçlendirmeye istekli olduklarını ifade ettiler. Görüşmelerin ardından taraflar, Türkmenistan ve Afganistan Dışişleri Bakanlıkları arasında 2021-2022 yılları için İşbirliği Programı'nı imzaladı (Kazakhstan.tmembassy.gov.tm, 06.01.2021).
- Birleşmiş Milletler (BM) Orta Asya Önleyici Diplomasi Bölgesel Merkezi Başkanı Natalya German, Aşkabat'ta bir basın toplantısı düzenledi. Toplantıya, yerel ve yabancı basın temsilcileri de çevrimiçi olarak katıldı. Natalya German, Türkmen hükümetinin bölgede barışı sağlamak için attığı adımlara övgüde bulunarak, Orta Asya ülkeleri arasında siyasi, ticari, ekonomik, kültürel ve insani alanlardaki işbirliği düzeyini takdir ettiğini ifade etti (Mfa.gov.tm, 09.01.2021).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Asya Kalkınma Bankası, Tacikistan'a mali yardım sağlamaya devam ediyor. Son zamanlarda, Banka ile Tacik hükümeti, toplamda 237.5 milyon dolar tutarındaki dört hibe anlaşmasını imzaladı. Tacikistan, enerji sektörü reformlarını hızlandırmak için 105 milyon dolar, karayolu ağlarının iyileştirilmesi için 67.5 milyon dolar harcamayı planlıyor. Bu çerçevede hükümet, su kaynakları yönetimi ile ilgili projeler için 15 milyon dolar, mali yönetimi iyileştirmek için ise 50 milyon dolar tahsis edecek (Kabar, 06.01.2021).
- Kırgızistan Ulusal Bankası'nın finans sektörünün istikrarı ile ilgili hazırladığı rapordaki bulgulara göre Kırgızistan finans sektörü, banka kartları kullanımında olumlu bir eğilim yaşıyor. 2020 yılının ilk altı aylık dönemine ait dolaşımdaki toplam ödeme kartı sayısı 2019'un aynı dönemine göre %12.5 oranında artarak 3 milyon adedi aştı. Toplam ATM ve POS terminal sayısı sırasıyla %9.3 ile %6 oranında artmıştır (Kabar, 04.01.2021).
- Yakın zamanda Kazakistan Enerji Bakanı Nurlan Nogayev'in, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı bakanlar toplantısına katılması ülkenin enerji sektörüne olumlu yansıdı. Kazakistan, özellikle Şubat ve Mart aylarında petrol üretimini günde 10 bin varil artıracak. Böylece, ülkenin beklenen petrol üretiminin günlük 1.4 milyon varile aşacağı beklenmektedir. Öte yandan, OPEC anlaşmasına katılanların büyük çoğunluğunun petrol üretim miktarlarını değiştirmeyeceği de unutulmamalıdır (The Astana Times, 06.01.2021).
- Gazprom İcra Kurulu Başkanı Aleksey Miller'in yaptığı açıklamaya göre hizmete girdiğinden bu yana Türk Akım doğalgaz boru hattındaki sevkiyatın 2.2 kat arttığı, benzer şekilde toplam sevkiyatın içerisinde Avrupa'ya yapılan sevkiyatın da 2.5 kat arttığı ifade edildi. Yıllık kapasitesi 31.5 milyar metreküp doğalgaz olan boru hattı, Rus gazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ve altı Avrupa ülkesine güvenle ulaştırılmasını sağlıyor. 2020'de Rusya'nın Türkiye, Yunanistan ve Kuzey Makedonya'ya doğalgaz arzı önemli ölçüde arttı (TASS, 08.01.2021).
- Belarus Ulusal Bankası'nın verilerine göre, ülkenin altın ve döviz rezervleri 1 Ocak 2021 itibarıyla 7.3 milyar dolar olarak beklenirken 7.5 milyar dolara ulaştı. Bununla birlikte, 2020'de Belarus'un uluslararası rezervleri, %20.5'lik düşüşle 1,9 milyar dolar azaldı. Söz konusu düşüş, ülkenin borcunun planlanan geri ödemesinin neden olduğu bilinmektedir. Yetkililer, Ocak 2022'ye kadar rezervlerde 6 milyar dolar tutarında düşüş beklenmektedir (BelTA, 06.01.2021).
- Amerika Birleşik Devletleri ile Orta Asya ülkeleri arasındaki yatırım ortaklığı derinleşiyor. Kısa süre önce, ABD Uluslararası Kalkınma Finansmanı Kurumu, Kazakistan'ın Astana Uluslararası Finans Merkezi ve Özbekistan Yatırım ve Dış Ticaret Bakanlığı, Orta Asya Yatırım Ortaklığı'nın hayata geçirildiğini duyurdu. Katılımcılar, bölge genelindeki özel sektörün durumunu iyileştirmeye ve ekonomik bağlantılarını arttırmaya yönelik projelerin desteklemek için beş yıl içinde en az 1 milyar dolar çabamayı hedefliyor (UzDaily, 07.01.2021).

Toplum ve Kültür

- Rusya Federasyonu Eğitim Bakan Yardımcısı Dmitri Gluşko ile Moğolistan Eğitim ve Bilim Bakan Yardımcısı Ganbold Ganbayar, iki ülke arasında ortaöğretimde işbirliğine ilişkin bir Mutabakat Zaptı imzaladı. Belgeye göre, Rusya ve Moğolistan; değişim programları, tecrübe paylaşımı ve ileri teknolojilerin uygulamaya konulması suretiyle ortaöğretimde iyileştirilmesi konusunda işbirliği yapacaklar. Taraflar, ayrıca Moğolistan'daki Rusça öğretmenlerinin mesleki gelişiminin ve becerilerinin artırılmasının önemini teyit etti (Montsame.mn, 04.01.2021).
- Genel Sekreter Yardımcısı Mirvohid Azimov başkanlığındaki Türk Konseyi heyeti, Bişkek ziyareti sırasında Kırgızistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Azizbek Madmarov ile bir araya geldi. Taraflar, Türk Konseyi ile Kırgızistan arasındaki mevcut işbirliğini ve yaklaşmakta olan önemli karşılıklı faaliyetleri görüştüler. Mirvohid Azimov, Türk Konseyi'nin, Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik kalkınması ile ticaret ve ulaşım potansiyelinin artırılmasına yönelik desteğinin devam edeceğine dair güvence verdi (Turkkon.org 06.01.2021).
- TÜRKSOY, ünlü Kazak şair ve bilgin Abay'ın tanıtımına katkılarında dolayı çeşitli kişi ve kuruluşlara Abay Madalması'nın verildiği bir törene ev sahipliği yaptı. TÜRKSOY'un Ankara'daki merkezinde düzenlenen törene, Kazakistan ve Türkiye'den üst düzey yetkililer ve diplomatlar katıldı. Ödül sahiplerine ayrıca Abay'ın 175. yıl dönümü vesilesiyle TÜRKSOY tarafından yayımlanan Abay'ın eserlerinden esinlenen Türk Dünyası sanatçıların resimlerinin yanı sıra Abay özdeyişlerini içeren sanat albümü verildi (Turksoy.org, 06.01.2021).
- Duşanbe, 2021'de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kültür başkanı ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (EİO) turizm kenti ilan edildi. Duşanbe, kültür başkanı statüsünü, 2020 yılında BDT'nin kültür başkanı olan Kazakistan'ın Çimkent şehriden resmen devraldı. Söz konusu uygulamalar kapsamında Duşanbe, 2021'de bir dizi kültürel etkinliğe ev sahipliği yapacak (Kabar.kg, 06.01.2021).
- Fransız Le Figaro gazetesi, 2021 yılında dünya çapında önerilen 21 hedef bölge listesine Kazakistan'ı ekledi. Listedeki diğer turistik yerler arasında Kosta Rika, Yunanistan, Malta, Palau, Singapur, Spitsbergen (Norveç), İsviçre Alpleri, Zambiya ve diğer bazı ülkeler yer alıyor. Kültür, tarih, müzik, yerel tatlar ve bayram gelenekleri Kazakistan turizminin özünü yansıtır olarak önerilmektedir (Astanatimes.com, 08.01.2021).
- Türk Akademisi, Türk Devletlerinin Bağımsızlığının 30. yıldönümü vesilesiyle kutlanacak bir dizi etkinliğin ilki olan "Türk Dünyası: Tarihi ve Kültürel Mirası" başlıklı bir konferans düzenledi. Nur-Sultan'daki Kazakistan Cumhuriyeti Milli Akademik Kütüphanesi'nde düzenlenen etkinliğe çeşitli Türk kuruluşlarının sekreterleri, Türk devletlerinin üst düzey yetkili ve diplomatlarını yanı sıra 20'den fazla ülkeden akademisyenler ve uzmanlar katıldı. Türk Akademisi, söz konusu konferansta, yakın zamanda tamamlanan bilimsel projesi "Türk Dünyası: Tarih ve Kültür Atlası"nın tanıtımını yaptı (08.01.2020).